

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФЛОРИСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Необхідною умовою існування й гармонійного розвитку кожного суспільства, справедливого задоволення інтересів усіх його членів є встановлення й підтримування у відносинах між ними певного порядку. Основне навантаження у виконанні зазначених функцій лягає на спеціально пристосовану до особливостей суспільного буття розгалужену систему соціального регулювання, важливе місце в якій посідає правове регулювання [11, с. 207].

З'ясування специфіки процесу упорядкування певних суспільних відносин має на сьогодні важливе значення, бо саме за його допомогою забезпечуються суспільні інтереси, що вимагають правового гарантування. Отже, проблема визначення особливостей правового регулювання відповідних відносин на даний час є вельми актуальною.

Питання правового регулювання суспільних відносин традиційно привертають увагу вітчизняних і зарубіжних фахівців,

насамперед, загальної теорії права: С.С. Алексєєва, О.В. Малька, М.М. Марченка, О.С. Піголкіна, В.В. Лазарева, Є.Б. Ручкіна, В.Д. Ткаченка [Див.: 3; 11; 16; 17; 18; 21; 22] та ін. При визначенні специфіки цієї проблематики, зокрема, флористичних відносин, слід також враховувати праці таких фахівців з екологічного права, як Г.О. Аксєнєнок, А.Г. Бобкова, М.М. Бринчук, Б.В. Ерофєєв, О.І. Крассов, М.І. Краснов та ін. [Див.: 1; 4; 6; 9; 14; 20] та ін.

Зважаючи на ту обставину, що флористичне право сформувалося не так давно, питання правового регулювання відносин у сфері використання, відтворення й охорони об'єктів рослинного світу не були предметом спеціального наукового дослідження. У зв'язку з цим метою даної статті можна назвати аналіз, всебічне й комплексне вивчення особливостей правового регулювання відносин у зазначеній сфері. З урахуванням указаної мети завданнями статті

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

є визначення співвідношення категорій «правовий вплив», «правове регулювання» і «правовий режим» передусім з точки зору загальної теорії права, а також основних елементів правового режиму об'єктів рослинного світу й поняття останнього.

Сучасні процеси використання, відтворення й охорони об'єктів рослинного світу, який у загальній екосистемі посідає чільне місце й має досить вагоме економічне й екологічне значення, зумовлюють необхідність з'ясування питання про правовий режим цього природного ресурсу. У юридичній літературі достатньо широко використовується низка зазначених правових категорій. Для з'ясування поняття «правовий режим» об'єктів рослинного світу необхідно перш за все сформулювати названі категорії й уточнити їх співвідношення між собою. Серед них самостійне місце займає правовий вплив. Він, на думку деяких науковців, результативно й нормативно-організаційно впливає на суспільні відносини правових засобів як спеціальної системи (норм права, правовідносин, актів реалізації й застосування), так і інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу). Правове ж регулювання виступає лише однією

з форм впливу права на суспільні відносини за допомогою таких специфічних правових засобів, як норми права, правовідносини, акти реалізації [16, с. 436].

Іноді у правовій літературі стверджується, що для загальної теорії права поняття «правовий вплив» є новим [5, с. 104]. Але з такою думкою важко погодитись, бо це поняття вже неодноразово виступало предметом дослідження. Самостійного аналізу зазнало і співвідношення понять «правовий вплив» і «правове регулювання» [Див.: 3, с. 289, 290; 8, с. 6; 11, с. 211, 212].

Так, дехто з учених відмічає, що правовий вплив є частиною соціального, в чому якраз і вбачається його відмінність від правового регулювання. Будучи культурною й інформаційною цінністю, право визначає напрямки діяльності людини, вводить її в загальні рамки цивілізованих суспільних відносин. Вважається, що саме в цьому розумінні поняття «вплив» ширше правового регулювання суспільних відносин [5, с. 106].

Іноді стверджується, що поняттям «правове регулювання» нарівні із суб'єктивними правами й обов'язками охоплюється низка правових категорій: переваги, ліміти, пільги, сервітути, заохочення, покарання, рекомендації, призупи-

нення тощо. Усі вони істотно доповнюють сутність правового регулювання [15, с. 22].

Серед науковців – теоретиків права існує думка, що характеристика способів, методів і типів правового регулювання у їх єдності і взаємодії як цілісної системи регулювання досягається за допомогою такого ємкого поняття, як «правовий режим» [10, с. 410]. Ця категорія ввійшла в законодавство й широко використовується в юридичній практиці. Аналізу правових режимів окремих природних ресурсів присвячена численна галузева література. Однак загальновизнаного наукового тлумачення цієї правової категорії поки що не існує [19, с. 258], як і не склалося однозначної думки щодо неї.

Однак і в теоретичній, і в галузевих науках ідуть активні пошуки визначення цього поняття. Так, під ним дехто розуміє режим, який регламентує правовий стан суб'єктів права і встановлює законні способи реалізації прав і виконання юридичних обов'язків, державно-правові заходи, спрямовані на неухильну реалізацію правових норм у конкретних відносинах [17, с. 183]. Розглядають зазначену категорію також і як порядок регламентування, виражений у різноманітному комплексі правових засобів, що характеризують

особливе сполучення взаємодіючих між собою дозволів, заборон (а також позитивних зобов'язань) і утворюючих особливу спрямованість регулювання [2, с. 334]. Обґрунтовується також позиція, що правовий режим – це специфічний вид правового регулювання, виражений у своєрідному комплексі правових стимулів і правових обмежень [Див.: 16, с. 504; 21, с. 744]. Іноді його вважають за певний порядок правової регламентації, що забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення засобів, методів і типів правового регулювання [10, с. 410].

Якщо провести аналіз наведених міркувань щодо правового режиму, можемо підсумувати, що в підходах до визначення його сутності існують певні розбіжності. Але правознавці тлумачать його саме як особливий (спеціальний) порядок регулювання, що якраз і є основною спільною рисою зазначених тверджень.

Разом із тим варто мати на увазі, що кожен правовий режим і є саме режимом. Необхідно враховувати, що він насичений різноманітними правовими засобами, а тому в певних випадках не зводиться до типів регулювання. Головне ж при дослідженні цього поняття – це прийняти до уваги основні смислові

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

відтинки терміна «режим». Правовий режим завжди виражає ступінь жорсткості юридичного регулювання, його дозвільну або заборонну спрямованість, наявність певних обмежень або пільг, припустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової самостійності тощо. Саме у зв'язку із цим при розгляді правових питань і вирізняють, наприклад, жорсткі або пільгові правові режими [2, с. 336].

Теоретичне положення, що кожній галузі права відповідає особливий правовий режим, є дуже важливим і суттєвим як у науковому, так і в практичному аспектах, що неодноразово відмічали правознавці у своїх наукових роботах [19, с. 207]. Самостійна галузь права містить повний правовий набір юридичних засобів, покликаних забезпечити ефективну дію як галузі в цілому, так і кожного її компонента на рівні елементів її системи – правових інститутів і конкретних норм права [17, с. 183]. У деяких наукових джерелах представники загальнотеоретичних наук визначають співвідношення і зв'язок категорій «правовий вплив», «правове регулювання» і «правовий режим» щодо окремих галузей права. Так, при дослідженні питань, пов'язаних з реалізацією основних напрямків державно-правового впливу на вирішення екологічних про-

блем, відзначається, що один з його напрямків – це вдосконалення правового регулювання природоохоронної діяльності. У свою чергу, воно здійснюється шляхом законодавчого закріплення: (а) режиму природокористування – порядку використання землі, експлуатації лісових угідь, відшкодування спричиненої шкоди, покращання стану земельних та інших угідь тощо; (б) особливо охоронюваних режимних об'єктів – заповідників, заказників тощо і (в) режимів їх функціонування [18, с. 450].

Аналіз правового режиму окремих видів природних об'єктів (вод, лісів тощо) уже здійснювався такими науковцями, як Л.І. Дембо, Г.М. Полянська та ін. Особливо ретельного вивчення зазнало питання правового режиму землі, яка вважалась (і вважається) основним елементом екологічної системи. В еколого-правовій літературі вперше загальне формулювання правового режиму (наприклад, землі в СРСР) було запропоновано М.І. Красновим. Пізніше він уточнив його: «Правовий режим землі – це встановлений нормами радянського права порядок належної поведінки стосовно землі як об'єкта права виключної власності держави, права землекористування і правової охорони, спрямованої на забезпе-

чення її раціонального використання як предмета праці й основного (головного) засобу виробництва» [12, с. 250, 252-257]. Наведене визначення на той час було доволі обґрунтованим, повним і задовольняло потреби як науки, так і практики.

Питання, пов'язані з вивченням та аналізом такої правової категорії, як «правовий режим» (зокрема, землі), не втратили своєї актуальності і значущості. Науковці продовжують звертатися до дослідження вказаних проблем, провадять спроби встановлення визначення цього важливого правового явища. Так, у навчальній земельно-правовій літературі правовий режим земель трактується як закріплений законом порядок державного регулювання й охорони земель, забезпечений заходами попередження правопорушень і встановлення відповідальності за їх учинення [9, с. 420].

Іноді зустрічаються міркування щодо необхідності сформулювати в законодавстві поняття «правовий режим» наприклад, земель сільськогосподарського призначення, оскільки зараз він позначається лише у вигляді цільового призначення, надання або призначення земель для цілей сільського господарства. На нашу думку, це одна з причин, що сприяють недостатньо раціональній експлуатації

саме таких земель [13, с. 54].

Б.В. Єрофєєв висловив думку, що чіткої дефініції правового режиму в земельно-правовій науці не існує, а ті, що запропоновані деякими вченими в дореформений період, для сучасної практики й теорії земельного права непридатні. Він вважає, що підходи до зазначеної категорії базувались на монопольному праві виключної державної власності на землю [9, с. 416].

Із цією позицією, як вбачається, не можна повністю погодитись, бо немає сенсу зовсім відмовлятися від доробок фахівців у галузі земельного права. Навпаки, при тлумаченні терміна «правовий режим» необхідно якнайширше використовувати всі доробки, але, звичайно, з урахуванням сучасних правових реалій. Слушною також треба вважати й думку вчених, що зміст поняття «правовий режим земель» зазнає змін, наповнюється новими елементами. Це передусім пов'язано з тим, що в земельному законодавстві починають застосовуватися нові правові інструменти: зонування земель, обмеження прав осіб, які використовують земельні ділянки, та ін. [14, с. 110]. Це ще раз підтверджує висновки М.І. Краснова й В.П. Балезіна стосовно того, що правовий режим земель постійно розви-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

вається завдяки тим зрушенням і змінам, які відбуваються в народному господарстві країни [20, с. 8, 9].

Що ж до правового режиму інших компонентів навколишнього природного середовища, то у вітчизняній правовій літературі певна увага була приділена правовому режиму природних ресурсів рекреаційного значення. У своїх наукових доробках А.Г. Бобкова дійшла висновку, що правовий режим – це встановлений нормами права порядок можливої або належної поведінки стосовно цих ресурсів, зокрема, їх організації, використання й охорони, спрямований на забезпечення раціонального користування ними з метою відтворення життєвих сил і працездатності людини, а також успішне здійснення рекреаційної діяльності [4, с. 53].

В узагальненому вигляді було запропоновано загальне поняття правового режиму всіх природних ресурсів (об'єктів). На думку М.М. Бринчука, воно становить собою сукупність правових методів і заходів регулювання суспільних відносин з приводу землі, надр, вод, інших природних ресурсів як об'єктів власності, користування й охорони [6, с. 513].

Особливо необхідно враховувати зміст наведеного вище визначення, коли йтиметься про

встановлення правового режиму конкретного виду об'єкта. Не слід ототожнювати правові режими землі й лісів, вод, надр як об'єктів права. Їх відмінність обумовлена різною роллю в розвитку народного господарства держави [1, с. 173]. При тлумаченні правового режиму певного виду природного об'єкта варто брати до уваги його особливості як частини довікля та специфічні природні його характеристики.

З огляду на зазначене твердження потрібно встановити, що ж становить собою правовий режим рослинного світу, який до цього часу майже не був предметом спеціального дослідження. Розглядалися лише правовий режим лісів, які виступають частиною рослинного світу, і земель лісового фонду. Що ж стосується певних видів об'єктів рослинного світу – ползахисних смуг, зелених насаджень у населених пунктах, луків та інших, то їх правовий режим вивчався побічно; спеціальних же досліджень щодо цієї проблеми ще не було.

Між тим з урахуванням того, що рослинний світ – це основний компонент навколишнього природного середовища і що його роль і призначення як у житті людей, так і у функціонуванні екологічної системи весь час зростає, встановлення його правового режиму є досить нагаль-

ною проблемою. Як у теорії права взагалі, так і в теорії екологічного права, зокрема, великого значення надається ще одній проблемі, пов'язаній із визначенням внутрішнього складу правового режиму, – його основним елементам. Не маючи чіткого уявлення про них як про складові частини правового режиму, неможливо виявити і його особливості, а також забезпечити належну правову регламентацію відносин у питаннях користування, охорони й відтворення об'єктів рослинного світу.

До характеристик природного режиму, наприклад, природних ресурсів рекреаційного значення, іноді відносять: (а) поняття таких природних ресурсів – територій, зон, комплексів, (б) право власності на них, (в) порядок їх організації (утворення), (г) правові форми використання і (д) їх правову охорону [4, с. 53]. Обов'язкові елементи й ознаки правового режиму, скажімо, земель, можуть охоплювати наявність: (а) об'єкта (категорії земель або земельного угіддя) державного регулювання даного режиму (органів, форм регламентування); (б) коло суб'єктів земельних правовідносин, зобов'язаних додержуватися правил земельного режиму; (в) прав та обов'язків суб'єктів, що залежать від особливостей об'єкта земельного режиму;

(г) землі як об'єкта правового режиму; (д) обстановки, яка існує на даному земельному режимі; (е) системи правових заходів, що забезпечують охорону цього режиму від порушень [9, с. 420].

Спираючись на достеменний аналіз досліджень порушеної проблеми, вважаємо за доцільне до елементів правового режиму об'єктів рослинного світу, основу якого складає право власності на ці об'єкти, віднести передусім: (а) рослинний світ (його об'єкти); (б) державне управління; (в) регулювання використання об'єктів рослинного світу; (г) регламентацію їх відтворення; (д) сервітути; (е) обмеження прав осіб, які використовують ці об'єкти; (є) зонування території; (ж) правову охорону зазначених об'єктів тощо. Розглянемо більш детально основні з них.

У першу чергу треба констатувати, що правовий режим об'єктів рослинного світу позбавлений необхідної чіткості, що зумовлюється відсутністю належного їх визначення. На жаль, у законодавстві [7], як уже підкреслювалось, юридичне поняття «рослинний світ» формулюється не досить чітко, що можна вважати певною прогалиною. Та й режим користування, відтворення й охорони об'єктів рослинного світу знаходиться у прямій залежності від того, до

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

якої групи (категорії) або виду ці об'єкти належать. Іншими словами, при визначенні правового режиму конкретного об'єкта рослинного світу окрім диференціації міжвидової одночасно повинна бути врахована і внутрішньовидова.

Особливості правового режиму, які є загальними для всіх об'єктів рослинного світу, найкраще розкриваються в державному управлінні та праві користування ними. Його специфіку максимально відбивають певні види права експлуатації цих об'єктів залежно від їх цільового призначення та інших чинників.

Важливим елементом правового режиму досліджуваних об'єктів є сервітут – відносно нове поняття у правовій науці, не так давно введене в екологічне законодавство, точніше, з прийняттям нової редакції Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. При застосуванні цього поняття слід мати на увазі його спільні й відмінні риси з поняттям «обмеження прав осіб». Спільним у них є те, що обидва вони відповідною мірою обмежували власника у здійсненні ним своїх прав. Однак слід визнати й наявність між ними певних розбіжностей, що полягають у наступному: а) обмеження прав осіб установлюється згідно з приписами законів, а сервітут вимагає цього від-

повідно до загальних меж договірної свободи; б) за встановлення сервітуту може вимагатися плата, а коли йдеться про обмеження прав, цього не існує.

Зонування території – ще один з елементів правового режиму рослинного світу. Що стосується земель, то цей елемент трактується як засіб визначення специфіки правового режиму окремих їх категорій. У результаті зонування не встановлюються обмеження прав осіб, які користуються земельними ділянками. Воно становить собою відповідний правовий засіб уточнення правового режиму земель, окреслення конкретних прав та обов'язків осіб, які використовують ці ділянки [14, с. 110]. Тому доцільно було б застосовувати цей складовий елемент у понятті правового режиму не тільки земель, а й об'єктів рослинного світу. Адже вони можуть знаходитися (і знаходяться) в межах певних територій, визначених, зокрема, Законом України «Про рослинний світ». Оскільки саме поняття «зонування» зараз набуває нового змісту, воно поряд з базовими елементами правового режиму повинно входити до складу останнього.

Таким чином, можна зробити висновок, що *правовий режим об'єктів рослинного світу – це встановлена нор-*

мами права міра можливої або належної поведінки стосовно об'єктів рослинного світу як об'єктів права власності, користування, державного управління, відтворення і правової охорони.

Проведене дослідження основних проблем правового регулювання флористичних відносин дозволяє стверджувати, що наведені міркування не

вичерпують усіх аспектів порушеної теми. Тому предметом подальших наукових пошуків мають бути, наприклад, співвідношення правових режимів різних природних об'єктів (рослинного світу й землі, рослинного світу й вод та ін.), класифікація правових режимів природних об'єктів, у тому числі й рослинного світу, за допомогою означених критеріїв тощо.

Список літератури: 1. *Аксененко Г.А.* Земельные правоотношения в СССР. – М.: Юрид. лит., 1958. – 308 с. 2. *Алексеев С.С.* Восхождение к праву. Поиски и решения. – М.: Норма, 2001. – 752 с. 3. *Алексеев С.С.* Общая теория права: Учебник: В 2-х т. – Т.1. – М.: Юрид. лит., 1981. – 360 с. 4. *Бобкова А.Г.* Правове забезпечення рекреаційної діяльності. – Донецьк: Юго-Восток, 2000. – 308 с. 5. *Бобылев А.И.* Механизм правового воздействия на общественные отношения // Гос-во и право. – 1999. – № 5. – С. 104-106. 6. *Бринчук М.М.* Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высш. юрид. учеб. завед. – М.: Юрист, 1998. – 688 с. 7. Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 198. 8. *Витченко А.М.* Метод правового регулювання соціалістических общественных отношений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 1969. – 19 с. 9. *Ерофеев Б.В.* Земельное право России: Учебник для высш. юрид. учеб. завед. – М.: Профобразование, 2002. – 656 с. 10. Загальна теорія держави і права: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. *М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина.* – Х.: Право, 2002. – 432 с. 11. Загальна теорія держави і права: Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / За ред. *М.В. Цвіка, О.В. Петришина.* – Харків: Право, 2009. – 584 с. 12. Земельное право: Учебник / Под ред. *Н.И. Краснова.* – М.: Юрид. лит., 1969. – 370 с. 13. *Кодолов В.А.* Правовые проблемы рационального использования и охраны сельскохозяйственных земель: Матер. «круглого стола» // Гос-во и право. – 1998. – № 4. – С. 54-67. 14. *Крассов О.И.* Правовой режим отдельных категорий земель // Гос-во и право. – 2001. – № 6. – С. 107-110. 15. *Малько А.В.* Право для человека: ограничение или стимулы // Правоведение. – 1995. – №5. – С. 22, 23. 16. Общая теория государства и права: Акад. курс: В 2-х т. / Под ред. *М.Н. Марченко.* – Т. 2: Теория права. – М.: Зерцало, 1998. – 640 с. 17. Общая теория права: Учебник для юрид. вузов / Под. общ. ред. *А.С. Пиголкина.* – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1997. – 384 с. 18. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. *В.В. Лазарева.* – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 1996. – 472 с. 19. Проблемы теории государства и права: Учебник / Под. ред. *С.С. Алексеева.* – М.: Юрид. лит., 1987. – 448 с. 20. Советское земельное право: Учебник / Под ред. *В.П. Балезина, Н.И. Краснова.* – М.: Юрид. лит., 1986. – 370 с. 21. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. *Н.И. Матузова и А.В. Малько.* – 2-е изд, перераб. и доп. – М.: Юрист, 2001. – 776 с. 22. Теория государства и права: Учебник / *В.Л. Кулапов, А.В. Малько.* – М.: Норма, 2009. – 384 с.

Надійшла до редакції 12.12.2008 р.